

«Бекитемин»

К.Ш.Токтомаматов атындагы
Эл аралык университеттин ректору,
э.и.д., профессор Кантороева А.К.

“23”

2024-ж.

2024-жылдын 24-декабрындагы К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университеттин Экономика жана каржы кафедрасынын кеңейтилген отурумунун №5/1-токтомуна көчүрмө

Катышышты: Кантороева А.К. – э.и.д., (08.00.10; 08.00.05), ректор, Омурзаков С.А. – э.и.д. (08.00.05), профессор, окуу иштери боюнча проректор, Карбекова А.Б. – э.и.д. (08.00.05), профессор Б.Осмонов атындагы ЖАМУ; Садыралиев Ж.С. – э.и.д. (08.00.05), профессор Б.Осмонов атындагы ЖАМУ; Арынбаев Ж.К. – э.и.д. (08.00.05), профессор Борбордук Азия Эл аралык медициналык университети; Арзыбаев А.А. – э.и.д. (08.00.12.) профессор; Маткеримова А.М. – э.и.д. (08.00.12), профессор, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Жороева А.М. – э.и.к. (08.00.05), Б.Осмонов атындагы ЖАМУнун доценти; Токтомаматова Н.К. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Экономика жана каржы кафедрасынын башчысы; Атаканов Б.К. – э.и.к. (08.00.10), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Сулайманова Д.К. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Раймукулов К.А. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Пулатова Г.Т. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Торогельдиева А.Б. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Жанузаканов Б.Ш. – э.и.к., (08.00.12) доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Бухгалтердик эсеп, талдоо жана аудит кафедрасынын башчысы; Хамрабаев А.А. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Мамытов Т.Т. – э.и.к. (08.00.12) доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Баимбетов Н.Ж. – э.и.к. (08.00.12) доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Кокуева Э.С. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Ганыбаева У.Г. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Кадырбекова Ч.К. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Сартбаева Г.П. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Ажиматова Н. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУ; Юлдашев Д.Л. – PhD, доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Менеджмент жана туризм кафедрасынын башчысы; Сыдыкова Г.С. – доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун окуу-көзөмөл департаментинин башчысы; Капарова Г.Т. – доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Эсеп жана каржы сабактар

кафедрасынын башчысы; Кудайбердиева Ж.А. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун ага окутуучусу; Карагулова А.И. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун ага окутуучусу; Сариева Н.Т. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун окутуучусу; Калбаева Р.Д. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун окутуучусу; Тыныбекова Г.Т. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун окутуучусу; Мамыркулова Дж.Р. – К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун окутуучусу.

Отурумдун төрайымы: Токтомаматова Н.К. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Экономика жана каржы кафедрасынын башчысы;

Отурумдун катчысы: Сулайманова Д.К. – э.и.к. (08.00.05), доцент, К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун Экономика жана каржы кафедрасы.

Күн тартибинде:

Омошев Төлөгөн Теңировичтин - 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү”** – деген темадагы доктордук диссертациясын талкуулоо.

Сүйлөдү: **Отурумдун төрайымы** – Токтомаматова Н.К. талкууга Омошев Төлөгөн Теңировичтин - 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү”** – деген темадагы доктордук диссертациясы сунушталгандыгын кабарлады.

Илимий кеңешчиси, э.и.д., профессор Омурзаков С.А.

Доктордук диссертация К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университеттин Экономика жана каржы кафедрасында даярдалды.

Диссертациянын темасы К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университеттин Окумуштуулар Кеңешинин 2013-жылдын 20-ноябрындагы №20-токтому менен бекитилген.

Тема Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын электрондук реестрине киргизилген https://reestr.vak.kg/old_reestrtem/omoshev-tologon-tenirovich/

Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу эрежелеринин талаптарына жана ишке ашыруу актыларына ылайык негизги басылмалар тууралуу маалымат берди.

Кафедра тарабынан рецензенттер дайындалып, алар диссертациялык иштин сунушталган варианты менен таанышты:

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.05), профессор Карбекова А.Б.;

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.05), профессор Арынбаев Ж.К.;

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.10; 08.00.05), профессор Кантороева А.К.

Отурумдун төрайымы: Диссертацияларды талкуулоонун тартиби боюнча сөз изденүүчүгө берилет.

Угулду: Изденүүчү Т.Т.Омошев: Урматтуу диссертациялык кеңештин төрайымы, урматтуу мүчөлөрү! Сиздердин назарыңыздарга “Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү” аттуу диссертациялык ишимди тартуулаймын.

Диссертациялык ишимдин темасынын актуалдуулугу төмөнкүдө турат: Кыргыз Республикасындагы экономикалык өзгөртүп түзүүлөрдүн заманбап курсунун негизги милдеттеринин бири маалыматтык технологиялардын негизинде социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жаңы сапатына өтүүнүн шарттарында мамлекеттин жөнгө салуучу функцияларын модернизациялоодо турат. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын (МКТ) өнүгүүсү жана кеңири колдонулуусу акыркы он жылдыктардагы илимий-техникалык прогресстин глобалдуу тенденциялары болуп саналып, ал адам ишмердүүлүгүнүн билим берүү, жумуш менен камсыз кылуу, саламаттыкты сактоо, экономика ж.б. сыяктуу көптөгөн чөйрөлөрүндө олуттуу өзгөрүүлөргө алып келди.

Экономикалык туруксуздуктун шарттарында Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексинин (АӨК) туруктуулугун жогорулатуунун учурдагы көйгөйлөрү көп жагынан АӨКтөгү илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоо менен байланышкан. Рынок экономикасынын жана айрыкча өткөөл мезгилдин шарттарында айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн, өндүрүш факторлорунан болгон статистикалык мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана көз карандылыктарын аныктоого негизделген божомолдоо маселелерин чечүүгө болгон салттуу ыктоону жетишээрлик деп таанууга мүмкүн эмес. Анткени ал чарба жүргүзүүчү субъекттердин болуп жаткан жараяндарга адекваттуу жүрүм-турумун эске албайт. АӨКтөгү илимий-техникалык прогресстин маалыматтык-коммуникациялык технологияларга негизделген божомолдук моделдерин иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, ошондой эле айыл чарба өндүрүшүнүн жаратылыш-климаттык потенциалын божомолдоо бүгүнкү күндө өзгөчө актуалдуулукка ээ. Айыл чарбасындагы орун алып жаткан жаратылыш-климаттык шарттарга адаптацияланышкан өндүрүштүк-экономикалык жараяндарды моделдөө айыл чарба товар өндүрүүчүлөрүнө

божомолдонгон окуялардын жана чечимдердин таасири астында айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнүн өзгөрүүсүн кыска жана орто мөөнөттүү божомолдоонун ишенимдүүлүгүн жогорулатуунун негизинде орун алган рыноктук стратегияны негиздөөгө мүмкүндүк берет.

Кыргыз Республикасынын экономикасы рыноктук реформалардын шартында болуу менен өзүнүн иштөөсүнүн натыйжалуулугуна жетишүү үчүн олуттуу аракеттерди талап кылат. Рыноктук реформаларды оң жака ишке ашыруунун жана экономиканын иштөөсүнүн эң маанилүү шарты болуп анын ийкемдүүлүгү жана рынок конъюктурасынын өзгөрүүсүнө оптималдуу жооп берүү жөндөмү эсептелет. Бүтүндөй экономиканын да, кандайдыр бир ишкананын да ийгиликтүү иштөөсүнүн ачкычы болуп бардык материалдык жана интеллектуалдык активдерди максималдуу натыйжалуу пайдалануу, ошондой эле МКТнын базасында ишкананын өнүгүүсүнүн туруктуу динамикасын аныктаган илимий-техникалык прогрессти ишке ашыруу болуп саналат.

Азыркы учурда ички жана сырткы рынокторго чыгуудагы актуалдуу көйгөй болуп, чарба жүргүзүүчү субъекттердин атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу болот. Мында бүгүнкү күндө калктын адам башына керектелүүсү түрдүү нормативдерден гана эмес, Евразия экономикалык биримдигинин (ЕАЭБ) кээ бир өлкөлөрүнүн жетишкен деңгээлинен да артта калып жаткан азык-түлүк товарларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү биринчи даражадагы мааниге ээ. Кыргызстандын агроөнөржай комплексин реформалоонун натыйжалары динамикалуу өнүгүп жаткан кооперативдер, дыйкан чарбалар жана кайра иштетүү ишканалары болуп калды. Азыркы убакта алар өлкөнүн агроөнөржай комплексиндеги чарба жүргүзүүнүн басымдуу формасы болуп саналат. Бирок, сан жагынан өсүүсү чарба жүргүзүүнүн бул секторунун өнүгүүсүндөгү сапаттык өзгөрүүлөр менен коштолбой келет. Дыйкан чарбаларынын көпчүлүгү аз жердүү жана майда товардуу болуп эсептелинет. Алардын уюштуруучулук-экономикалык иштөөсүнүн деңгээли жеткиликтүү жогору эмес, бул болсо көптөгөн дыйкан чарбалардын зыян тартуу менен болгон жана натыйжалуулугу төмөн ишмердүүлүгүнө алып келүүдө. Кайра иштетүү ишканалары да жогорку деңгээлде эмес. Андыктан, агроөнөржай комплексинин натыйжалуу иштөөсү өндүрүш жараяны, чарбалык жана башка амалдарды аткаруу жөнүндөгү ыкчам жана объективдүү маалыматтарды уюштурууда гана мүмкүн.

Ошентип, мамлекеттин экономикалык өнүгүү стратегиясы өзүнүн негизги шарты катары биринчи кезекте агроөнөр жай комплексинин өсүшүн камтышы керек. Дал мына ушундай маселелерди чечүүдө, биздин оюбузча, экономиканын математикалык жана инструменталдык ыкмаларын колдонуу мүмкүн.

Акыркы он жылдыктарда МКТны өнүктүрүүнүн жогорку темптерине карабастан, Кыргыз Республикасы экономиканы жана коомду маалыматташтыруу деңгээлинде өнөр жайы өнүккөн өлкөлөрдүн деңгээлине чыга алган жок. Мындай абал жарым-жартылай жалпы экономикалык себептерден (экономикадагы кризистин узакка созулушу, калктын басымдуу бөлүгүнүн материалдык жыргалчылыгынын төмөн деңгээли) шартталган.

Жогоруда айтылгандардын жыйынтыгы менен, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти болжолдоонун аймактык көйгөйлөрүн чечүүгө байланышкан диссертациянын темасы актуалдуу экени, ал эми диссертациялык изилдөөнүн өзү өлкөнүн экономикасын өнүктүрүү жана калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу үчүн суроо-талапка ээ жана өтө актуалдуу болуп саналат.

Ошондой эле диссертациялык изилдөөнүн темасы менен анда каралган көйгөйдүн Кыргызстандын агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн мамлекеттик жана аймактык программалары менен түз байланышын белгилей кетүү зарыл. Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоо тутумунун теориялык жана практикалык көйгөйлөрүнүн жетиштүү эмес деңгээлде иштелип чыкпагандыгы, ошондой эле бул көйгөйлөрдү чечүүнүн актуалдуулугу жана практикалык мааниси диссертациянын темасын тандоону, максаттарын, милдеттерин жана изилдөөнүн негизги багыттарын аныктады.

Өлкөнүн АӨКтөгү илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун макроэкономикалык теориясы чет өлкөлүк авторлор Ж.Беккердин, Дж.М.Верондун, Дж.Гэлбрейттин, Т.Р.Дайдын, Э. Денисондун, Дж.М.Кейнстин, И.Крэвистин, С.Кузнецтин, Р.А.Познердин, У.Ростоунун, Р.Саммерстин, Р.Солоунун, Ж.Дж.Стиглердин, Л.Дж.Уайттын, Дж.Е.Харрингтондун, И.Шумпетердин ж.б. эмгектеринде берилген. АӨКтөгү илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоо тутумун тескөөнүн жана башкаруунун мүнөзүнүн өзгөрүүсү жана учурдагы компьютердик жана коммуникациялык революциянын доорунда маалыматтык саясатты тандоо В.Буштун, Б.Крониндин, М.Спенстин, Дж.Стиглицтин ж.б. эмгектеринде изилденген.

Рыноктук экономиканы мамлекеттик жөнгө салуунун ата мекендик теориясынын негиздери, анын динамикасы, механизмдери, ыкмалары жана принциптери окумуштуу-экономисттер Ш.М.Мусакожоевдин, Т.К.Койчуевдин, А.Ж.Жусупбаевдин, Ж.С.Жаиловдун, Б.И.Баатовдун, Т.Ч.Култаевдин, С.К.Турдубаевдин, К.Дж.Джумабаевдин,

К.Ш.Токтомаматовдун, К.Атышовдун, Э.Б.Джумалиеванын, Б.Ч.Ишеновдун, Р.Ш.Базарбаеванын, А.З.Зулпукаровдун, Г.М.Маматурдиевдин, А.М.Ташбаевдин ж.б. эмгектеринде иштелип чыккан.

Буга карабастан, агроөнөр жай комплексин дагы да өнүктүрүүнү комплекстүү изилдөө зарылчылыгы бар. Азыркы учурда, өлкөнүн агроөнөр жай комплексинде эмгекти көп талап кылган технологиялар колдонулат, чакан өндүрүш жана кол өнөрчүлүк кецири өнүккөн, алар салыштырмалуу аз инвестициялар менен улуттук продукциянын олуттуу өсүшүн бере алат. Аймактарды жана айылдарды комплекстүү өнүктүрүү олуттуу социалдык мааниге ээ. Кыргыз Республикасынын АӨКтөгү илимий-техникалык прогресстин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизиндеги экономикалык-математикалык моделдерин карап жатып экономикалык натыйжалуулукту жогорулатууну гана эмес, социалдык көйгөйлөрдү чечүүнү да, сунушталып жаткан реформалар тецсиздикти азайтуу жана жакырчылыкты жоюу сыяктуу социалдык көйгөйлөрдү канчалык децгээлде чече алаарын да эске алуу зарыл. Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексин өнүктүрүүнүн экономикалык жараяндарын моделдештирүүнүн негизинде агрардык сектор жана кайра иштетүү тармагы оптималдуу өнүгүүгө ээ боло тургандай жана агроөнөржай комплексиндеги өндүрүштүк түзүмдү оптималдаштыруу, мүмкүн боло тургандай мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылуучу оптималдаштырууну өркүндөтүү механизмдерин иштеп чыгуу керек. Калктын кирешелеринин децгээлинин экономикалык өсүү темптерин оптималдаштыруу, бюджеттин кирешелерин көбөйтүү – бүгүнкү күндүн көйгөйлөрү. Кыргыз Республикасынын АӨКтөгү маалыматтык-коммуникациялык технологияларга негизделген илимий-техникалык прогресстин абалы жана өнүгүүсү жетишээрлик изилденбеген бойдон калууда. Бул жагдайлар изилдөөнүн максатын, милдеттерин, түзүмүн жана негизги багыттарын тандоону шарттады.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүүчү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөө демилгелүү болуу менен, иштин темасы Кыргызстандын жалпы илимий жана мамлекеттик изилдөөчүлүк программаларына дал келет. Диссертациялык иш, 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасы менен тыгыз байланышкан. Ал экономиканын агрардык секторун өнүктүрүүнүн, тактап айтканда 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясына толук ылайык келет. Бул стратегия агроөнөржай комплексин өнүктүрүүнүн, ресурстук жана каржылык колдоо көрсөтүүнүн, ошондой эле Кыргызстандын айыл чарбасынын жана кайра иштетүү өнөр жайынын натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган иш-чараларды ишке ашыруу

механизмдеринин көйгөйлөрүн чечүүгө арналган. Диссертациялык иш К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университеттин илимий-изилдөө иштеринин планынын “Кыргызстандын учурдагы агроөнөржай комплексиндеги инновациялык экономиканы илимий-техникалык прогрессти аймактык божомолдоонун көйгөйлөрү” багытына ылайык аткарылган.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты - маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруу системасынын абалын жана өркүндөтүүсүн теориялык-методикалык жана уюштуруу-методологиялык изилдөө, Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүгө олуттуу салым кошо турган экономикалык үлгү түрүндө түзүлгөн мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштешин камсыз кылуу. Бул максатка жетүү үчүн диссертациялык изилдөөдө төмөнкүдөй илимий жана практикалык милдеттер коюлду:

-маалыматтык коомдун шарттарында Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруунун теориялык-методикалык жана уюштуруу-методикалык негиздерин кароо жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын түзүмүн аныктоо;

-Кыргызстандын илимий-техникалык прогрессинин жана инновациялык экономикасынын абалын жана өнүгүүсүн изилдөө жана анын негизги түзүүчүлөрүн, ошондой эле каржылоо тутумун бөлүп көрсөтүү;

-маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын иштөөсүнүн заманбап шарттарында негизги көрсөткүчтөрдүн динамикасына жана Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн келечегине макроэкономикалык талдоо жүргүзүү;

-келечекте Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинин субъекттеринин мүмкүн болгон абалын жана ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын тактоого багытталган сандык жана сапаттык пландоо алдындагы изилдөөлөрдүн тутуму катары болгон экономикалык божомолдоонун теориялык жана методологиялык аспектилерин изилдөө;

-маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн механизмдеринин негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруунун теориялык жана методологиялык көйгөйлөрүнө карата болгон ыктоолорду тутумдаштыруу, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын келечектүүлүгүн негиздөө менен айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун алдыңкы ыкмаларын иштеп чыгуу;

-оптималдаштыруунун бар болгон жана алдыңкы ыкмаларынын базасында бул моделдерди ишке ашыруунун механизмдерин негиздөө менен маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде илимий-

техникалык прогресстин уюштуруучулук-экономикалык аспектилерин изилдөө;

-мал чарбасында илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүнү экономикалык-математикалык моделдөөгө карата теориялык жана методологиялык ыктоолорду иштеп чыгуу, мал чарба продукциясын чыгаруунун натыйжалуулугунун орточо көрсөткүчүн жана ийкемдүүлүк коэффициентин божомолдоо үчүн жалпыланган экономикалык-математикалык тутумдарды куруу усулун иштеп чыгуу;

-Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторундагы илимий-техникалык прогрессти жана өсүмдүк өстүрүүчүлүктү (дыйканчылык) өнүктүрүү механизмдерин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде оптималдаштыруунун илимий-теориялык жана практикалык аспектилерин изилдөө жана өлкөнүн аймактарында бул айыл чарба тармактарын өнүктүрүүнү оптималдаштыруу боюнча сунуштамаларды берүү;

-Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү тармагындагы илимий-техникалык прогрессти жана бул тармакты өнүктүрүүнүн механизмдерин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде оптималдаштыруунун илимий-теориялык, практикалык аспектилерин изилдөө жана өлкөнүн аймактарында бул кайра иштетүүчү тармактарды өнүктүрүүнү оптималдаштыруу боюнча сунуштамаларды берүү;

-айыл чарбасынын аймактык дүң продукциясынын деңгээлин божомолдоо үчүн жалпыланган экономикалык-математикалык тутумдарды тургузуунун усулун иштеп чыгуу жана өсүмдүк өстүрүү (дыйканчылык) жана мал чарбачылыгынын продукциясын чыгаруунун орточо натыйжалуулук көрсөткүчүн, ийкемдүүлүк коэффициентин эсептеп чыгуу;

-айдоо аянттарынын, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнүн түзүмүн оптималдаштыруу ыкмаларын иштеп чыгуу жана айыл чарба өндүрүшүнүн ресурстарын бөлүштүрүүнү оптималдаштыруунун негизги багыттарын аныктоо;

-экономиканын кайра иштетүү тармагында оптималдаштыруу жана божомолдоо тутумун башкаруунун өзгөчөлүктөрүн кароо, математикалык моделдөөнү колдонуу менен экономиканын өсүүсүн божомолдоонун кээ бир ыкмаларын сунуштоо, сандык параметрлерди эсептеп чыгуу;

-агроөнөржай комплексинин экономикалык туруктуулугуна жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө жетишүүнүн алардын өнүгүү тенденциясынын негизиндеги келечектүү багыттарын изилдөө;

-агроөнөржай комплексиндеги инновациялык ишмердүүлүк аркылуу экономикалык өсүүнүн социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрүн божомолдоонун оптималдуу усулун сунуштоо;

-илимий-техникалык прогрессти экономикалык жараяндарды моделдөөнүн жана Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексин өнүктүрүү механизмдеринин негизинде оптималдаштырууну башкаруунун экономикалык механизмдин өркүндөтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруу системасынын абалын жана өркүндөтүлүшүн теориялык-методикалык жана уюштуруу-методологиялык жактан изилдөөдө, экономиканын инновациялык системасын түзүү жана андан ары өнүктүрүү, Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин туруктуу өнүктүрүү шарттарында улуттук инновациялык системанын максаттарына жетишүүгө багытталган экономиканын инновациялык системасын түзүү жана андан ары өнүктүрүү маселелерин изилдөө жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун негизинде агроөнөр жай комплексин мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу менен төмөнкүлөрдү камтыйт:

1.Маалыматтык коом шарттарында Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруунун теориялык-методологиялык, уюштуруучулук-усулдук негиздери каралып, изилденди жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын түзүмү аныкталды.

2.Кыргызстандагы илимий-техникалык прогресстин жана анын инновациялык экономикасынын абалы жана өнүгүүсү изилденип, анын негизги түзүүчүлөрү, ошондой эле каржылоо тутуму аныкталды.

3.Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын иштөөсүнүн заманбап шарттарында негизги көрсөткүчтөрдүн динамикасына жана Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн келечегине макроэкономикалык талдоо жүргүзүлдү.

4.Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинин субъекттеринин келечектеги мүмкүн болгон абалын жана ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын тактоого багытталган сандык, сапаттык пландоо алдындагы изилдөөлөрдүн тутуму катары болгон экономикалык божомолдоонун теориялык жана методологиялык аспектилери изилденди.

5.Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн механизмдеринин негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруунун теориялык, методологиялык көйгөйлөрүнө карата болгон ыктоолор тутумдаштырылды жана маалыматтык-коммуникациялык

технологиялардын келечектүүлүгүн негиздөө менен айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун алдыңкы ыкмалары иштелип чыкты.

6.Оптималдаштыруунун бар болгон жана алдыңкы ыкмаларынын базасында бул моделдерди ишке ашыруунун механизмдерин негиздөө менен маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде илимий-техникалык прогресстин уюштуруучулук-экономикалык аспектилери изилденди.

7.Мал чарбасында илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүнү экономикалык-математикалык моделдөөгө карата теориялык жана методологиялык ыктоолор иштелип чыгылды, мал чарба продукциясын чыгаруунун натыйжалуулугунун орточо көрсөткүчүн жана ийкемдүүлүк коэффициентин божомолдоо үчүн жалпыланган экономикалык-математикалык тутумдарды жүргүзүү усулу иштелип чыгылды.

8.Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторундагы илимий-техникалык прогрессти, өсүмдүк өстүрүүчүлүктү (дыйканчылыкты) өнүктүрүү механизмдерин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде оптималдаштыруунун илимий-теориялык, практикалык аспектилери изилденди жана өлкөнүн аймактарында бул айыл чарба тармактарын өнүктүрүүнү оптималдаштыруу боюнча сунуштамалар берилди.

9.Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү тармагындагы илимий-техникалык прогрессти, бул тармакты өнүктүрүүнүн механизмдерин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде оптималдаштыруунун илимий-теориялык, практикалык аспектилери изилденди жана өлкөнүн аймактарында бул кайра иштетүүчү тармактарды өнүктүрүүнү оптималдаштыруу боюнча сунуштамалар берилди.

10.Айыл чарбасынын аймактык дүң продукциясынын деңгээлин божомолдоо үчүн жалпыланган экономикалык-математикалык тутумдарды жүргүзүүнүн усулу иштелип чыгылды. Өсүмдүк өстүрүү (дыйканчылык) жана мал чарбачылыгынын продукциясын чыгаруунун орточо натыйжалуулук көрсөткүчү, ийкемдүүлүк коэффициенти эсептелип чыгылды.

11.Айдоо аянттарынын, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнүн түзүмүн оптималдаштыруу ыкмасы иштелип чыгылды жана айыл чарба өндүрүшүнүн ресурстарын бөлүштүрүүнү оптималдаштыруунун негизги багыттары аныкталды.

12.Экономиканын кайра иштетүү тармагында оптималдаштыруу, божомолдоо тутумун башкаруунун өзгөчөлүктөрү каралды жана математикалык моделдөөнү колдонуу менен экономиканын өсүүсүн божомолдоонун кээ бир ыкмалары сунушталды, сандык параметрлери эсептелип чыгылды.

13. Агроөнөржай комплексинин экономикалык туруктуулугуна жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө жетишүүнүн алардын өнүгүү тенденциясынын негизиндеги келечектүү багыттары изилденди.

14. Агроөнөржай комплексиндеги инновациялык ишмердүүлүк аркылуу экономикалык өсүүнүн социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрүн божомолдоонун оптималдуу усулу сунушталды.

15. Илимий-техникалык прогрессти экономикалык жараяндарды моделдөөнүн жана Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексин өнүктүрүү механизмдеринин негизинде оптималдаштырууну башкаруунун экономикалык механизмдин өркүндөтүү боюнча сунуштамалар иштелип чыгылды.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруу системасынын абалын, аны өркүндөтүүнүн теориялык-методикалык, уюштуруу-методологиялык изилдөөлөрүнүн натыйжаларынын негизинде иштелип чыккан сунуштар ата мекендик экономиканын инновациялык өнүгүү темпин олуттуу түрдө тездетүүгө мүмкүндүк берет.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү. Диссертациянын материалдарын ишке ашыруу аймакты өнүктүрүүнүн кыска, орто жана узак мөөнөттүү стратегияларын жана программаларын иштеп чыгууга, инновациялык ишмердүүлүктүн жардамында айыл чарбасында экономикалык өсүүнү божомолдоого мүмкүндүк берет.

Алынган жыйынтыктар, методологиялык ыктоолор жана сунуштамалар өсүмдүк өстүрүү (дыйканчылык) жана мал чарбачылыгы менен алектенген дыйкан чарбалары тарабынан, ошондой эле мамлекеттик бийликтин бардык деңгээлдеги аткаруу органдары тарабынан ишке орноштуруу саясатын иштеп чыгууда, ошондой эле аны ишке ашырууда, эмгек рыногун жөнгө салууда, аймактык бийлик органдары тарабынан Кыргызстандын экономикасынын агрардык секторундагы ишканалардын практикалык ишмердүүлүгүндөгү жаңы типтеги адистик потенциалды социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн келечектүү программаларын иштеп чыгууда колдонулуусу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого алынып чыгылып жаткан негизги жоболору төмөнкүлөрдөн турат:

- Кыргызстанда маалыматтык-коммуникациялык технологияларынын иштөө шарттарында маалыматтык коомдун, техникалык прогресстин түптөлүүсүнүн жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрү изилденди;

- Кыргызстандын инновациялык экономикасынын азыркы учурдагы атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн негизи катары болгон илимий-техникалык прогресстин учурдагы абалы, өнүгүүсү жана аны модернизациялоонун өбөлгөлөрү белгиленди;

-Кыргыз Республикасынын инновациялык экономикасын рынок экономикасынын шарттарында каржылоонун булактарын, артыкчылыктарын ишке ашыруунун императивдеринин жана механизмдеринин абалы талдоого алынды;

-Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын негизги көрсөткүчтөрүн, учурдагы шарттарда өнүгүү келечегин, ошондой эле Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайынын тармактык пропорцияларынын, экономикалык потенциалынын түзүмдүк жылышууларынын көрсөткүчтөрүн талдоонун жана баалоонун негизги принциптерин экономикалык изилдөө жүргүзүлдү;

-Кыргызстандын агрардык секторунун субъекттеринин келечектеги ишмердүүлүгүнүн мүмкүн болгон абалын, натыйжаларын аныктоого багытталган сандык жана сапаттык пландоо алдындагы изденүү тутуму катары болгон экономикалык божомолдоонун теориялык-методологиялык аспектилери изилденди;

-Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын, оптималдаштыруунун бар болгон алдыңкы ыкмаларынын негизинде бул моделдерди ишке ашыруунун механизмдерин негиздөө аркылуу илимий-техникалык прогресстин методологиялык жана уюштуруучулук-экономикалык аспектилери, ошондой эле мал чарбачылыгында илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүнү экономикалык-математикалык моделдөөгө, рыноктук өзгөртүп түзүүлөрдүн учурдагы шарттарында мал чарба продукциясын чыгаруунун орточо натыйжалуулугунун, ийкемдүүлүк коэффициентинин көрсөткүчүн божомолдоо үчүн зарыл болгон жалпыланган экономикалык-математикалык тутумдарды тургузуу ыкмасын иштеп чыгууга болгон теориялык жана методологиялык ыктоолор тутумдаштырылды;

-Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторунда илимий-техникалык прогрессти оптималдаштыруунун илимий-теориялык, практикалык аспектилери жана түштүк аймагынын агроөнөржай комплексин инновациялык өнүктүрүүнүн механизмдери иштелип чыгылды;

-Кыргыз Республикасынын Түштүк аймагынын айыл чарбасынын өсүмдүк өстүрүүчүлүк (дыйканчылык) жана мал чарбасынын экономикалык натыйжалуулугун учурдагы шарттарда жогорулатуунун негизги багыттары иштелип чыгылды;

-Кыргыз Республикасынын Түштүк аймагында чарба жүргүзүүнүн жаңы шарттарында мал чарба продукциясын өндүрүү чыгымдарынын экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча реформалоонун жолдору жана сунуштамалар иштелип чыгылды;

-Кыргыз Республикасынын Түштүк аймагында учурдагы шарттарда өсүмдүк өстүрүүчүлүктүн (дыйканчылык) продукциясын өндүрүүгө кеткен

сарптоолордун деңгээлин оптималдаштыруунун жана өсүмдүк өстүрүүчүлүктүн (дыйканчылык) ички дүң продукциясынын көлөмүн божомолдоонун негизги багыттары иштелип чыгылды;

-Заманбап рыноктук мамилелердин шарттарында экономикалык өсүүнү оптималдаштыруунун, экономиканын агрардык секторун башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү инновациялык тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуунун, экономикалык өсүүнү андан ары өркүндөтүүнүн жана оптималдаштыруунун келечектери, учурдагы шарттарда өсүмдүк өстүрүүчүлүктүн (дыйканчылык) менен мал чарбачылыгын башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдору иштелип чыгылды;

-Экономиканын агрардык секторунун экономикалык өсүүсүнүн келечектүү сапаттуу көрсөткүчтөрүн оптималдаштыруунун негизги багыттары, заманбап рыноктук мамилелердин шарттарында аларды андан ары өркүндөтүүнүн, божомолдоонун жана экономикалык жараяндарды моделдештирүүнүн келечектери иштелип чыгылды.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык базасы. Изилдөөнүн негизинде өндүрүштүк тутумдардын өз ара аракеттенүүсүнүн экономикалык мыйзамдарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрү турат. Изилдөө туруксуз сырткы чөйрөдөгү татаал экономикалык тутумдардагы өндүрүштүк жараяндарды тутумдуу талдоого жана синтездөөгө негизделген. Изилдөө маалыматтарынын экономикалык базасы болуп Кыргызстандын чарба жүргүзүүчү субъекттеринин чарбалык-экономикалык мамилелерин мамлекеттик тескөө жаатындагы укуктук, ченемдик, методологиялык жана усулдук материалдарын изилдөө саналат. Эмпирикалык база сыпатында ата-мекендик жана чет өлкө адабияттарында жарык көргөн, расмий булактардан алынган статистикалык маалыматтар, чарбалык субъекттердин ыкчам жана статистикалык отчеттуулугу боюнча маалыматтар пайдаланылды.

Издөнүүчүнүн жеке салымы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруу тутумун оптималдаштыруунун жана өркүндөтүүнүн концептуалдык негиздерин теориялык-методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук негиздөөдө турат. Бул прогресс Кыргызстандын экономикасынын өнүгүүсүнө олуттуу салым кошо турган экономикалык мыйзам ченемдүүлүктөр түрүндө түзүлгөн мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылат.

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары ар кандай мезгилдүү басылмаларда, ЖОЖдор аралык жана эл аралык журналдарда, монографияларда жарыяланган. 2013-жылдан 2025-жылга чейинки аралыкта өткөрүлгөн эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, семинарлар-кеңешмелерде жана эл аралык симпозиумдарда баяндалган, талкууланган жана

жактырылган. Диссертациянын негизги жоболору автордун басмадан чыккан эмгектеринде чагылдырылган.

Изилдөөнүн натыйжаларынын басылмаларда чагылдырылуусунун толуктугу. Диссертациянын негизги жоболору автордун жалпы көлөмү 42,7 б.т. болгон 62 эмгекте, анын ичинде жалпы көлөмү 23,5 б.б. 2 монографияда чагылдырылган. Анын ичинен 43 макала КР Президентине караштуу УАК тарабынан сунушталган илимий журналдарда, РИНЦ системасына кирген чет элдик илимий журналдарда, 3 макала SCOPUS журналдарында, 7 макала Кыргызстандын журналдарында жарыяланган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, 5 баптан, корутундудан, практикалык сунуштамалардан, 260 колдонулган адабияттардын тизмесинен жана 12 тиркемелерден туруп, өз ичине 47 таблица жана 12 сүрөттөрдү камтуу менен компьютерде терилген 324 бетте баяндалган.

“Маалыматтык коом шартында Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруунун теориялык-методологиялык, уюштуруучулук-усулдук негиздери жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын түзүмү” деген аталыштагы биринчи бапта МКТ нын түзүмү жана анын маалыматтык коомду түптөөдөгү жана өнүктүрүүдөгү орду, ИТП менен Кыргызстандын инновациялык экономикасынын абалы жана өнүгүүсү, ошондой эле КР нын инновациялык экономикасын каржылоонун булактары каралды.

Мамлекеттин экономикалык саясатынын эц маанилүү милдети болуп билимге жана жогорку технологияларды экспорттоого негизделген улуттук инновациялык тутумду калыптандыруу экендигин белгилейбиз. Белгилей кетчү нерсе, өлкөбүздөгү инновациялык жигердүүлүк бир далай артты. Албетте, экономикада чийки заттык тармактардын узак мөөнөттөн бери үстөмдүк кылуусу жана илимди каржылоонун жетишсиз децгээли, ишканаларда инновацияларга дем берүүлөрдүн натыйжалуу механизмдеринин жоктугу өнүгүүгө дагы деле тоскоолдук кылган шарттар болууда. Мындай шарттарда ар түрдүү куралдардын жардамы менен инновациялык жигердүүлүктүн өсүшүнө көмөктөшүүчү комплекстүү инновациялык инфратүзүмдү тургузуу зарыл. Эц актуалдуу маселе болуп инновациялык өнүгүүнү зарыл болгон каржылык ресурстар менен камсыз кылуу саналат. Алсак, Кыргыз Республикасындагы инновациялык өнүгүүнүн түрдүү моделдеринин алкагында илимди каржылоонун генезисин талдоо бизде эволюциянын ар кандай этаптарынын моделдери аралашып кеткендигин көрсөттү.

Инновациялык өнүгүүнүн методологиясын изилдөө инновациялар продукциялардагы, жараяндардагы жана уюмдун стратегиясындагы өзгөрүүлөргө тиешелүү экендигин көрсөттү. Методология инновацияларды

технология, коммерция жана экономикалык өнүгүү менен байланышта кароону көздө тутат. Инновациялык өндүрүшкө өтүү өндүрүштү илимий-техникалык чечимдер менен камсыздайт. Жогоруда айтылгандардын негизинде инновациянын экономикалык жактан өнүккөн өлкөлөргө тийгизген таасиринин мыйзам ченемдүүлүктөрү аныкталып, инновациялык иштин өзгөчөлүктөрү бөлүнүп көрсөтүлдү. Ошентип, инновация – бул жогорку ыктымалдуулук менен потенциалдуу, убакыт боюнча жеткиликтүү жакын экономикалык пайдага ээ болгон жаңы колдонмо натыйжаны алуунун максаттуу багытталган интенсивдүү жараяны.

Кыргыз Республикасындагы улуттук инновациялык тутум өнүгүүнүн инновациялык жолуна өтүү үчүн өбөлгөлөрдү түзүүнү, тармактык өз ара аракеттенүүнү жана инновациялык тутумду кластерлештирүүнү калыптандырууну максат кылат.

“Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексинин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын иштөөсүнүн учурдагы шарттарда негизги көрсөткүчтөрүнүн динамикасын макроэкономикалык талдоо жана анын өнүгүү келечеги” деген аталыштагы экинчи бапта Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын учурдагы шарттардагы негизги көрсөткүчтөрүнө жана өнүгүү келечегин, Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексинин негизги звеносу болгон кайра иштетүү өнөр жайынын аймактарды өнүктүрүүнүн жаңы шарттарындагы экономикалык потенциалынын тармактык пропорцияларынын көрсөткүчтөрү жана түзүмдүк жылышууларын кеңири талдоо кралды.

Бүгүнкү күндө Кыргызстандын айыл чарбасында 440 миңден ашуун чарба жүргүзүүчү субъекттер иш жүргүзүшөт. Алар өздөрүнүн ишмердүүлүгүн айыл, токой жана балык уулоо чарбаларында жүргүзүшөт. Бул чарбалар түрдүү уюштуруучулук формага ээ болушуп, арасында мамлекеттик айыл чарба ишканалары, коллективдүү ишканалар, дыйкан (фермер) чарбалары, жеке ишкерлер жана өздүк жеке чарбалар бар.

Айыл чарбасындагы дыйкан (фермер) чарбалары жана жеке ишкерлер ишкердиктин орто жана чакан формаларын түзүшөт. Ишканалардын жалпы санында алардын салыштырма салмагы абдан чоң, учурдагы тенденция алардын келечекте андан да көбөйүшүн көрсөтүп турат. Бирок, чакан жер тилкелери бар мындай менчик ээлери кубаттуу өндүрүштүк потенциалды түзө алышпайт, айыл чарба тармагына инвестиция тарта албайт. Каржылык мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелүү экендигинин айынан алар өздөрүнүн өндүрүш иштерин талаптагыдай деңгээлде уюштура алышпайт, алардын айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугуна тийгизген таасири өтө аз.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр көз караштардагы эң чоң айырмачылыктар теориялык экономикада калыптанган ар түрдүү багыттардын өкүлдөрүнүн арасында байкалаарын көрсөттү, ошондуктан, белгиленген багыттардын

контекстинде капиталдын көйгөйлөрүнө болгон ыктоолор менен таанышуу максатка ылайыктуу деп ойлойбуз. Биз 16-20-кылымдардын эң белгилүү экономисттеринин көз караштарын карап чыгып, талдап көрдүк. Экономикалык ой жүгүртүүнүн калыптанып калган багыттарын эсепке алуу менен экономикалык жараяндардын теорияларын убакыттык белгисине жараша топтоого болгон аракетин биз экономикалык жараяндарды аныктоодо өзгөчө көзгө урунган жана карама-каршы мамилелерди бөлүп алууга мүмкүндүк берди. Белгиленген тенденцияларды эске алуу менен каралып чыккан пикирлерди жалпылап, төмөнкүдөй аныктаманы формулировкалоого болот: экономикалык жараяндар – чектелген ресурстардын шарттарында адамдардын керектөөлөрүн максималдуу канааттандыруу үчүн тандоо көйгөйүн изилдөөчү коомдук илим. Көптөгөн мектептерден жана багыттардан турат. Экономикалык жараяндар убакыттын өтүшү менен өнүгүүдө жана жаңы маалыматтар менен толукталууда жана дайыма өркүндөө жолунда турат. Экономикалык жараяндардын негизги маселеси – иш жүзүндө болуп жаткан абалды моделдөө жана экономикалык өсүштү оптималдаштыруу аркылуу экономикалык турмушта болуп жаткан окуяларды түшүндүрүү.

Экономикалык божомолдоо комплекстүү мүнөзгө ээ болуу менен өлкөнүн өнүгүү деңгээлинин бардык тараптарын жана параметрлерин камтууга тийиш. Ошол эле учурда ал божомолдоонун социалдык, демографиялык, илимий-техникалык, аймактар аралык мамилелерди өнүктүрүү, жаратылышты пайдалануу жана башкалар сыяктуу айрым тармактары менен байланышкан болууга тийиш. Мындай багыттардын ар бири өз алдынча мааниге ээ жана башкасынан көз карандысыз түрдө божомолдонушу мүмкүн. Мындай божомолдоону тармактык жана аймактар аралык мүнөздөгү жеке көйгөйлөр үчүн да иштеп чыгууга болот. Өлкөнүн өнүгүүсүнүн бардык параметрлерин камтуу менен экономикалык божомолдоо бир гана айыл чарбасы менен чектелбестен, комплекстүү мүнөздө болууга тийиш. Республиканын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн божомолун иштеп чыгуу үчүн жооптуу мамлекеттик органдар тарабынан маалымат берүүдө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана аткаруу бийлик органдарынын жетекчилери берилген маалыматтардын өз убагындалуулугу жана аныктыгы үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартууга тийиш.

“Кыргыз Республикасынын агроөнөржай комплексиндеги илимий техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана өнүктүрүү механизмдеринин негизинде башкаруунун теориялык-методологиялык негиздери жана айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун алдыңкы ыкмаларын иштеп чыгуу” деген аталыштагы үчүнчү бап илимий-техникалык прогресстин уюштуруучулук-экономикалык аспектилерин колдонуудагы жана алдыңкы оптималдаштыруу методдорунун базасында бул

моделдерди ишке ашыруу механизмдерин негиздөө менен маалыматтык-коммуникациялык технологияларга негизделген изилдөөнүн жыйынтыктарын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторундагы илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана түштүк регионун агроөнөр жай комплексин инновациялык өнүктүрүү механизмдеринин негизинде оптималдаштыруунун теориялык жана практикалык аспектилерин камтыйт.

1. Мал тоютунун баасын арзандатуу мал чарбасынын негизги милдети болуп саналат. Бүгүнкү күндө мал чарбачылыгындагы бардык чыгымдардын 40-75%ы дал ушул тоют даярдоого туура келет. Негизги фонддорду пайдаланууну жакшыртуу иш чаралары чыгашалардын бир кыйла бөлүгү амортизациялык чегерүүлөргө кетип жаткандыгынын айынан нарктын калыптанышына чоң таасирин тийгизет.

2. Өндүрүш каражаттарынын түзүмүн жакшыртуу аларды пайдаланууну жакшыртууга мүмкүндүк берет. Бул үчүн ашыкча техникаларды, жабдууларды жана башкаларды жүгүртүүдөн чыгарып, сатуу керек.

3. Ош областынын айыл чарба ишканаларынын экономикалык көрсөткүчтөрүн талдоо бүткүл республикадагыдай эле, Ош областында да рынок мамилелеринин шарттарында бул субъекттердин экономикалык абалы негизинен терс жараяндар менен коштолгон жана бүгүнкү күндө анын туруксуз абалы менен мүнөздөлөт деп баалоого мүмкүндүк берет.

4. Агроөнөр жай комплексиндеги терс көрүнүштөрдүн негизги себептеринин бири болуп айыл чарба продукциясына баа түзүүдө негизги факторлорго – энергетикалык ресурстарга, жер семирткичтерге, өсүмдүктөрдү зыянкечтерден коргоо каражаттарына болгон баалардын өсүшүндөгү жогорку темптер саналат. Иликтөө жүргүзүлгөн чарбаларда 2022-жылы тракторлор 2005-жылдагы бааларга салыштырмалуу 2,8 эсеге, комбайндар жана башка жабдуулар 2,5-2,3 эсеге, автоунаалар жана мал чарбасы үчүн башка жабдуулар 1,9 эсеге кымбат сатылып алынганы аныкталган.

5. Айыл чарба өндүрүшү ресурстарынын бааларынын жогору болушу, айыл чарба продукцияларына суроо-талаптын төмөндөшү жана айыл чарба керектөөчүлөрүнүн сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн төмөндүгү алар тарабынан талаачылык жана мал чарбасы үчүн түрдүү техникаларды жана жабдууларды сатып алууларынын кыскарышына алып келди. Мындай шарттарда эскирген жабдууларды тейлөөнүн наркы бир кыйла өстү.

6. Климаттык факторлордогу белгисиздикти, ошондой эле айыл чарба продукциясына рыноктук суроо-талапты жана сунушту эске алуу менен климаттык факторлордун божомолун иштеп чыгуу көбүнчө экономикалык-математикалык ыкмаларды жана өз ичине чечимдерди экономикалык координациялоону, имитациялык моделдөөнү жана стохастикалык программалоону камтыган оптималдуу башкарууну ишке ашыруунун

тартибин колдонуунун жолдорунан көз каранды. Азык-түлүк коопсуздугу маселеси биринчи кезекте агроөнөр жай комплексинин төмөнкү звенолорунда чечилет, ошондуктан рынок түзүмдөрүн калыптандыруу жана айыл чарба өндүрүшүндө эркин ишкердик мамилелерди түзүү мезгилинде агробизнес үчүн аймактык маалыматтык мейкиндикти түзүү маанилүү болуп саналат. Албетте, мурдагы административдик башкаруу органдарынын тушунда түптөлгөн маалыматтардын методологиялык, техникалык, программалык жана уюштуруучулук базасын эске албай коюуга болбойт. Аймактардагы маалыматтык борборлор өнүккөн заманбап компьютердик тармакты колдонуу менен айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн массасы үчүн компас болуп, аларга эркин рыноктук ишкердик дүйнөсүнө багыт алууга мүмкүндүк бериши керек. Ошондуктан, бүгүнкү күндө айыл чарба ишмердүүлүгүн маалыматтык камсыздоо жараянын уюштуруу үчүн төмөнкүлөр абдан актуалдуу болуп саналат: агрардык секторду рыноктук мамилелерге кайра багыттоо жараянын башкаруудагы автоматташтырылган маалыматтык тутумдардын ролу; айыл чарба өндүрүшү жана маркетинг чөйрөсүндө маалымат алмашуу үчүн бирдиктүү мейкиндикти түптөө; башкаруу жараяндарын маалыматташтыруу боюнча уюштуруучулук, усулдук жана инструменталдык базаны жакшыртуу; агрардык секторду аймактык маалыматтык камсыздоо тутумунда экономикалык-математикалык моделдөөнүн ролун жана ордун аныктоо; рыноктун жаңы шарттарында аймактардын ортосундагы экономикалык мамилелердин алкагында айыл чарбасындагы моделдөө ыкмаларын өркүндөтүү; аймактык башкарууда божомолдоо моделдерин колдонуу менен айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн экономикалык тобокелдерин жана аймактын азык-түлүк менен өзүн-өзү камсыз кылуу деңгээлин баалоо.

7.Эгерде Ош областынын агроөнөр жай комплексинин жалпы абалын айыл чарба чийки затын өндүрүүнүн жана кайра иштетүүнүн абалы сыяктуу эки категория боюнча тутумдаштыра турган болсок, анда аны төмөндөгүдөй мүнөздөөгө болот:

-мал чарба продукциясынын 80%га чейинкисин майда көмөкчү чарбалар өндүрөт, б.а. чакан товардуулук орун алган;

-айыл чарба техникасын өндүрүүнүн технологиялык жактан артта калышы орточо 80% деңгээлине жетти, ал эми айыл чарба чийки заттарын кайра иштетүүчү жабдуулардын моралдык жактан эскириши 50%га жетти;

-айыл калкынын ишкердик активдүүлүгү шаар калкынан 5 эсе төмөн;

-даяр продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн төмөн деңгээли жана алардын кымбаттыгы даяр продукциянын баасында чагылууга ээ болууда.

8.Бул факторлордун бардыгы биргелешип Жалал-Абад областынын агроөнөр жай комплексин 2029-жылга чейин туруктуу өнүктүрүү

программасын иштеп чыгуу үчүн негиз болуп кызмат кылган, анын иш-чаралары негизинен төмөнкүлөргө багытталган:

-агроөнөр жай өндүрүшүн индустриялаштыруу;

-Жалал-Абад областынын агроөнөр жай комплексинин инфратүзүмүн өнүктүрүү;

-азык-түлүк рыногун өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу максатында мамлекеттин жардамында тескөө мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү;

-инновацияларды киргизүүнү тездетүү максатында айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүнүн инвестициялык келечегин күчөтүү.

9.Бирок, агроөнөр жай комплексин алга сүрөө боюнча мамлекеттик саясатты өзгөртүүнүн кээ бир оң жактуу аспектилерине карабастан, анын өндүрүшүн өнүктүрүү ага мамлекеттик таасир көрсөтүү жолдорун, өзгөчө анын инвестициялык ресурстар менен техникалык жактан жаңыланышын камсыз кылуу жагынан андан ары күчөтүүнү талап кылат.

Диссертациялык изилдөөнүн “Экономиканын агрардык секторунун өндүрүшүнүн сарптоолорун оптималдаштыруунун жолдору жана Кыргызстандын түштүк аймагынын айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугун жогорулатууну моделдөөнүн базасында божомолдоо” деген аталыштагы төртүнчү бапта Кыргыз Республикасынын Түштүк аймагынын айыл чарбасынын талаачылыгынын жана мал чарбачылыгынын учурдагы шарттардагы экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун негизги багыттары изилденип, илимий-техникалык прогрессти божомолдоо жүргүзүлдү жана Кыргыз Республикасынын Түштүк аймагындагы мал чарба продукциясын өндүрүүгө кеткен чыгымдардын чарба жүргүзүүнүн жаңы шарттарындагы экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун, өсүмдүк өстүрүүчүлүк (дыйканчылык) өсүмдүктөрүнүн сарптоолорунун деңгээлин оптималдаштыруунун жолдору сунушталды жана Кыргызстандын Түштүк аймагындагы өсүмдүк өстүрүүчүлүктү (дыйканчылык)н учурдагы шарттардагы ички дүң продуктунун көлөмүн божомолдоо жүргүзүлдү.

1.Изилдөөлөрүбүз мал чарбасын ийгиликтуу өнүктүрүү үчүн тоют базасын уюштуруу зор мааниге ээ экендигин көрсөттү. Тармактын продукциясынын өздүк наркында тоюттун үлүшү 35-40%ды же андан да көптү түзөт. Ошондуктан тоютка кеткен сарптоолорду төмөндөтүү мал чарба продукциясынын өздүк наркына кеткен чыгымдарды төмөндөтүүнүн негизги жолдорунун бири болуп саналат.

2.Эт продукциясын өндүрүүчү подкомплексин өндүрүштүк чыгымдарын жана экономикалык натыйжалуулугун жогорулатуунун ыкмаларынын бири болуп төмөнкүлөрдү иштеп чыгуу саналат: а) малды тоюттандыруунун оптималдуу рациондорун; б) оптималдуу тоют

аралашмаларын; в) даярдалган тоюттарды оптималдуу бөлүштүрүүнү; г) бир жыл ичинде ири мүйүздүү малдын үйүрүнүн жүгүртүлүшүн моделдөө.

3. Учурда мал чарбасында өндүрүштү автоматташтыруунун жана роботтоштыруунун жогорку деңгээлине ээ, электрондук тараздар менен жабдылган жана малга тоют даярдоого жана бөлүштүрүүгө жөндөмдүү болгон технологиялык камсыздоонун заманбап каражаттары киргизилүүдө. Чарбалардын жаңы техникалык базасы инвестицияларды жана насыялык ресурстарды тартуу менен иштеп жаткан өндүрүштүк кубаттуулуктарды оптималдуу модернизациялоонун негизинде түптөлөт, мунун натыйжасында төмөнкүлөр орун алат:

- ата мекендик өндүрүштөгү тамак-аш азыктарынын сапатын жогорулатуу жана айыл чарба продукциясынын тышкы рыноктордо атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу;

- айылдын туруктуу өнүгүүсү, айылдардагы калктын жумуштуулугун камсыз кылуу, айыл тургундарынын жашоо деңгээлин, анын ичинде айыл чарба эмгекчилеринин эмгек акысынын деңгээлин жогорулатуу;

- жагымдуу инвестициялык климатты түзүүнүн негизинде агрардык секторго болгон инвестициянын агымын көбөйтүү;

- агроөнөр жай комплексин инновациялык өнүктүрүүнү агрардык илимди сапаттык жактан өркүндөтмөйүнчө, айыл чарбасына алдыңкы жетишкендиктерди киргизүүнүн натыйжалуу тутумусуз элестетүү мүмкүн эмес.

4. Тоюттун оптималдуу түзүмүн жана тоюттандыруунун режимдерин иштеп чыгуу керек. Бул максатта микроэлементтерди, витаминдерди, аш болумдуу заттарды жана аминокислоталарды кошуу менен малдын тоютунун оптималдуу ченемдерин эсептеп чыгууга мүмкүндүк берүүчү экономикалык-математикалык моделдерди жана персоналдык компьютерлерди колдонуу сунуш кылынды.

5. Мал чарбачылыгында тоюттун оптималдуу вариантын даярдоо көйгөйүн чечүүдө оптималдуулукту аныктоонун өндүрүлгөн дүң продукциянын же таза кирешенин максималдуу өлчөмү сыяктуу критерийлерин колдонуу зарыл.

6. Албетте, жогорудагылар менен кошо мал чарба продукциясынын эң жогорку баасы, даярдоого, тоют сатып алууга эң аз чыгым, малды үзгүлтүксүз тоюттандыруу үчүн күндөрдүн оптималдуу саны ж.б.у.с. критерийлер да бар.

7. Биз алган корреляциялык-регрессиялык модель мал чарба ИДПсынын деңгээлиндеги өзгөрүүлөргө көз салууга мүмкүндүк берет. ИДПнын болочок деңгээлин ошол эле моделдин негизинде моделде каралган факторлорду өзгөртүү жолу менен божомолдоого болот.

8. Мал чарбачылыгынын өсүшүн камсыз кылуунун дагы бир негизги фактору болуп генетикалык потенциалды жакшыртуу жана пайдалануу саналат. Бул көйгөй өз кезегинде дагы бир көйгөйдү жаратууда – бул үчүн

асыл тукум чарбаларында асыл тукум иштерин өнүктүрүү, алардын материалдык-техникалык базасын чыңдоо, малдын популяциясынын тукум куучулук сапаттарын жакшыртуу боюнча чараларды көрүү зарыл. Көптөгөн окумуштуулардын изилдөөлөрү жогоруда айтылгандардын негизинде өндүрүштүн биологиялык каражаттарынын жакшыргандыгын, жаныбарлардын генетикалык потенциалынын, тоютту мал чарба продуктыларына айландыруунун натыйжалуулугун жогорулагандыгын, селекциялык-асыл тукум иштеринин негизинде мал чарба продукциясынын сапаты жана саны жакшырганын тастыктайт.

9. Асыл тукум малды багуудан таза киреше алууда жана асыл тукум малды көбөйтүү боюнча иштерди уюштурууда селекциялык жараянды башкаруу жана асыл тукум ишин өркүндөтүү маанилүү фактор болуп саналат.

5-бапта экономикалык өсүүнү андан ары өркүндөтүүнүн жана оптималдаштыруунун жана учурдагы рыноктук мамилелердин шарттарында экономиканын агрардык секторун экономикалык жараяндарды моделдөөнүн негизинде башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү тутумунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталды.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр Кыргызстандын айыл чарба ишканалары үчүн толук экономикалык өз алдынчалыктын шарттарында инвестициялык чечимдерди даярдоо жана пайданы максималдаштырууга багыттоо айыл чарбасынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен андагы өндүрүштү каржылоонун оптималдуу булактарын негиздөө, тандоо жана натыйжалуу пайдалануу экендигин көрсөттү. Ишке киргизилген инновациялардын натыйжалуулугун иштелип чыккан жаңы продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн жана аларды ички жана тышкы рыноктордо ийгиликтүү көрсөтүүнүн көрсөткүчтөрү менен баалоо керек. Демек, инновацияга кеткен сарптоолордун натыйжалуулугу ички жана тышкы сарптоолордун негизинде аныкталат. Инновацияга кеткен сарптоолордун натыйжалуулугун баалоо анын жыйынтыктарын баалоо көйгөйлөрүн чечүүнү талап кылат.

Инновациялык саясатты айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугунун деңгээлин жана анын продукциясынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга чечүүчү таасирин тийгизген негизги базистик инновацияларды тандоонун жана ишке киргизүүнүн негизинде ишке ашыруу керек. Атаандаштыкты колдоо менен өндүрүштүн өздүк наркын азайтууга, продукциянын баасын төмөндөтүүгө жана жыйынтыгында калктын жашоо деңгээлинин жогорулашына алып келүүчү мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө жөндөмдүү болгон өзгөчө натыйжалуу инновациялык жараяндарды ишке киргизүүнүн алдын ала ойлонулган ыкмасынын эсебинен өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүнүн эң жогорку көрсөткүчтөрүнө жетишүүгө болот.

Илимий изилдөөлөрдүн натыйжасында төмөнкүдөй жыйынтыктар алынды:

-инвестициялык долбоорлордун натыйжалуулугун баалоонун концепциясы жана илимий ыкмалары түптөлдү, алардын негизгиси болуп продукциянын, каражаттардын жана башка ресурстардын кыймылын моделдөө саналат;

-айыл чарбасына болгон инвестициялардын практикалык маанисин аныкталды;

-инновацияларга болгон инвестициялардын экономикалык натыйжалуулугун баалоо ыкмалары көрсөтүлдү;

-кайра иштетүү тармагына капиталдык салымдарды көбөйтүүгө мүмкүндүк берүүчү жана республиканын аймактары боюнча капиталдык салымдардын, анын ичинде чет өлкөлүк инвестициялардын бөлүштүрүлүүсүнүн кандайдыр бир деңгээлин ишке ашыруучу инвестициялык жараяндын активдешүүсү көрсөтүлдү.

Инновациялык сунуштарды ишке ашыруунун негизги куралдары болуп инвестициялык долбоор жана анын натыйжалуулугунун негизги факторлору саналаары аныкталды. Бүтүн сандуу программалоонун негизинде иштелип чыккан математикалык моделди инвестициялык долбоордун альтернативдүү варианттарын тандоо үчүн колдонууга болот. Математикалык моделди каалагандай убакыттык мезгил ичинде күтүлгөн каржылоонун белгилүү көлөмү үчүн каалагандай чектүү сандагы программалар үчүн түзүүгө мүмкүн.

Изилдөөнүн “Экономикалык өсүүнү андан ары өркүндөтүүнүн, оптималдаштыруунун жана учурдагы рыноктук мамилелердин шарттарында экономиканын агрардык секторун экономикалык жараяндарды моделдөөнүн негизинде башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуу” деп аталган бешинчи бабында учурдагы рыноктук мамилелердин шарттарында экономиканын агрардык секторунун экономикалык өсүүсүн оптималдаштырууну өркүндөтүү жана аны башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү инновациялык тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдору каралаып, экономикалык өсүүнү андан ары өркүндөтүүнүн жана оптималдаштыруунун жана учурдагы шарттарда өсүмдүк өстүрүүчүлүктү (дыйканчылык) жана мал чарбасын башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуунун келечектери көрсөтүлдү.

Жыйынтыктап айтсам диссертациялык иште жүргүзүлгөн АӨК төгү илимий-техникалык прогресси маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоо тутумунун теориялык-методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук негиздери төмөнкүдөй тыянактарды жана сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди:

1. Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин калыптандыруу жана өнүктүрүү тутумундагы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын ордун жана функцияларын түшүнүүгө болгон учурдагы илимий ыктоолорду талдоо маалыматтык технологиялар менен байланышкан

компетенциялардын негизги маанисин аныктоого мүмкүндүк берди. Агроөнөр жай комплексин башкаруу тутумунда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун натыйжалуулугуна терс таасирин тийгизген, Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинин натыйжалуулугун жогорулатууга карата тутумдуу мамиленин жоктугунун чыныгы себептери талданган, анын натыйжасында изилденген технологиялар кыска убакыттан кийин актуалдуулугун жоготот.

2. Диссертацияда Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде оптималдуу башкарууну калыптандырууга жана өнүктүрүүгө байланышкан бир катар илимий багыттар жалпыланган. Анын негизинде экономиканын математикалык жана инструменталдык ыкмаларынын колдонуу менен агроөнөр жай комплексин башкаруу тутумун өнүктүрүүнүн механизмдеринин теориялык-методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук негиздери, экономиканын математикалык жана инструменталдык ыкмаларынын негизги этаптары жана классификациясы иштелип чыгылды; диалектикалык талдоонун принциптери чыгарчыл жана терең түшүнүлдү; экономиканын математикалык жана инструменталдык ыкмаларынын колдонуу менен агроөнөр жай комплексинин өнүгүүнүн инновациялык жолуна өтүүсүн тездетүүнүн жолдору аныкталды.

3. АӨК өндүрүшүн башкаруудагы МКТ нын өнүгүүсүнө олуттуу салым кошуучу экономикалык мыйзам ченемдүүлүк түрүндө түптөлгөн мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылуучу Кыргыз Республикасынын экономикасындагы экономикалык жараяндарды жана аны өнүктүрүү механизмдеринин моделдөөнүн негизинде агроөнөр жай комплексин оптималдаштыруунун абалын жана аны өркүндөтүүнү теориялык-методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук изилдөөлөр чоң мааниге ээ, мунун негизинде чечимдерди кабыл алуу үчүн зарыл болгон маалыматты иштетүүнүн убактысын кскартуунун эсебинен башкаруунун натыйжалуулугу жогорулайт. Мындан тышкары, башкарууда ишенимдүү жана өз убагында берилген маалыматты колдонуу өндүрүлүп жаткан айыл чарба продукциясынын сапатын жогорулатууга, өндүрүш убактысын кскартууга, ошондой эле өндүрүштүк чыгымдарды азайтууга мүмкүндүк берет. Башкаруу чөйрөсүн маалыматташтыруу анын бардык деңгээлдериндеги башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу менен гана чектелбестен, башка чөйрөлөрдө, анын ичинде коомду маалыматташтыруу чөйрөсүндө да адамдын максаттуу багыттуу ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

4. Агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнү башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу жана илимий-техникалык прогрессти колдонуу пландаштыруунун базасы катары божомолдоонун сапатын жакшыртууну көздө тутат. Элементтердин бирдиктүү бүтүн ырааттуулугу

түзүлөт, алар методологиялык жана маалыматтык жактан да байланышкан: божомолдоо – пландаштыруу – башкаруу. Экономиканын агрардык секторундагы божомолдоонун салттуу ыкмалары тармак ичиндеги байланыштардын бүтүндөй комплексин эсепке алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылбайт. Экономиканын агрардык секторунун өнүгүүсүн божомолдоонун сапатын жогорулатуунун мүмкүн болгон жолдорунун бири болуп божомолдоонун заманбап прогрессивдүү ыкмаларын жана МКТны колдонуу саналат, бул тармактардын продукцияларынын жалпы чыгымдарын эсептөөгө, башкача айтканда, тармактар ортосундагы бардык тартиптердин кыйыр байланыштарын эсепке алууга мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары божомолдоонун салттуу ыкмалары МКТнын жетишкендиктерин колдонуу менен агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнү божомолдоо үчүн иштелип чыкканын көрсөттү. Бул сунуштамалар аймактын экономикасынын агрардык секторун өнүктүрүүнүн божомолун түзүүдө колдонулуусу мүмкүн. Тилекке каршы, учурда аймактык агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн божомолун жасоо боюнча иш жүзүндө усулдук сунуштамалар жок. Жалпысынан аймактын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн божомолуна тиешелүү бир катар документтерде айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүүнүн божомолдук көрсөткүчтөрүнүн тар тизмеси бар бөлүмдөр бар. Бул шарттарда аймактык агроөнөр жай комплексин жана айыл чарба ишкердигин божомолдоо үчүн бул аймактарды өнүктүрүүнү пландаштыруунун сапатын жакшыртууга багытталган жаңы ыкмоолор керек, бул МКТнын негизинде аймактын экономикасынын агрардык секторун өнүктүрүүнү божомолдоого байланыштуу маселелердин бүтүндөй комплексин изилдөөнү абдан актуалдуу кылат.

5. Рыноктук мамилелерге өтүү мезгилинде аймактардын, ошондой эле республиканын агроөнөр жай комплексиндеги ишканалардын экономикалык абалын мүнөздөгөн көрсөткүчтөрдүн талдоосу негизинен терс жараяндар жана туруксуз абал менен мүнөздөлдү. Айыл чарбасындагы терс көрүнүштөрдүн негизги себептеринин бири болуп айыл чарба продукттарынын баа түзүүчү негизги факторлоруна – энергетикалык ресурстарга, минералдык жер семирткичтерге жана өсүмдүктөрдү коргоо каражаттарына болгон баанын өсүүсүнүн жогорку темптеринин сакталыуусу саналат. Айыл чарба өндүрүшүнүн ресурстарына болгон баалардын жогорку деңгээли, айыл чарба керектөөчүлөрүнүн төлөө жөндөмдүүлүгүнүн төмөндүгү менен катар айыл чарба продукциясына болгон суроо-талаптын төмөндөшү алардын мал чарбачылыгы жана өсүмдүк өстүрүү үчүн ар кандай машиналарды жана жабдууларды сатып алуусунун азаюусуна алып келди. Бул шарттарда колдо болгон эскирген жабдууларды иштей турган абалда кармоого кеткен сарптоолор абдан көбөйдү.

6. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын шарттарында божомолдоо көп тараптан экономикалык-математикалык ыкмаларды колдонуу жолдорунан жана өз ичине чечимдерди экономикалык координациялоону, имитациялык моделдөөнү жана стохастикалык программалоону камтыган оптималдуу башкарууну ишке ашыруу тартибинен көз каранды. Азык-түлүк көйгөйү биринчи кезекте, агроөнөр жай комплексинин төмөнкү түзүмдүк бөлүмдөрүндө чечилгендиктен, рыноктук түзүмдөрдүн жана айыл чарба өндүрүшүндөгү эркин ишкердик мамилелеринтүптөө мезгилинде агробизнестин аймактык маалымат мейкиндигин түзүү абдан маанилүү. Албетте, мында мурунку административдик түзүмдөрдө орун алган маалыматтык технологиялардын техникалык, усулдук, программалык, уюштуруучулук базасын четке кагууга болбойт. Өнүккөн компьютердик тармак менен бирдикте аймактык маалымат борборлору өндүрүүчүлөрдүн массасы үчүн рынок шарттарында багыт алууга жардам берүүчү компас болуп калуусу керек. Ошондуктан, бүгүнкү күндө агроөнөр жай комплексиндеги абдан актуалдуу маселелерден болуп төмөнкүлөр саналат: өндүрүштү рыноктук мамилелерге багыттоо жараянында автоматташтырылган башкаруу тутумдарынын орду; айыл чарба өндүрүшү жана маркетинги жаатында бирдиктүү маалымат мейкиндигин түзүү; башкаруу жараянын маалыматташтыруунун методологиялык, уюштуруучулук жана инструменталдык базасын өркүндөтүү; агроөнөр жай комплексин аймактык маалыматтык камсыздоо тутумундагы экономикалык жана математикалык моделдөөнүн орду жана ролу; жаңы рынок шарттарында агроөнөр жай комплексиндеги аймактык экономикалык мамилелердин ичинде моделдөө жолдорун өркүндөтүү; аймактык башкарууда божомолдоо моделдерин колдонуу менен өндүрүүчүлөрдүн экономикалык тобокелдигин жана аймакты азык-түлүк менен өзүн-өзү камсыз кылуу деңгээлин баалоо.

Диссертацияда Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторунун субъекттеринин келечекте мүмкүн болгон абалын жана ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын тактоого багытталган сандык жана сапаттык алдын ала пландалган изилдөөлөрдүн тутуму катары болгон экономикалык божомолдоонун теориялык жана методологиялык аспектилери изилденди.

7. Диссертациялык иште МКТнын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын экономикасынын агроөнөр жай секторун өнүктүрүүнүн алкагындагы илимдин колдонмо маанидеги генезисин талдоонун негизинде абалды жана өнүгүүнү баалоонун жана оптималдаштыруунун контекстинде экономиканын агроөнөр жай секторун оптималдаштыруунун адаптивдүү ыкмаларынын теориялык жана методологиялык негиздери иштелип чыгылды жана аныкталды, кыртышты кайра иштетүү, себүү жана жер семирткичтерди берүү тутумун колдонуу үчүн жогорку интенсивдүү технологиянын

теориялык негиздери, айыл чарба продукциясын өндүрүү жана кайра иштетүү боюнча эмгектик, каржылык жана энергетикалык ресурстарды жогору натыйжалуу колдонуу ыкмалары иштелип чыгылды.

8.Моделдештирүүнүн негизинде Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторундагы чарба жүргүзүүчү субъекттердин кирешелерин максималдуу көбөйтүүгө багытталган маалыматтык-коммуникациялык технологияларды калыптандыруу боюнча колдонулуп жаткан мамилелер тутумдаштырылды жана жалпылаштырылды, мунун негизинде агроөнөр жай комплексин оптималдуу башкаруунун классификациялык белгилерин өркүндөтүү боюнча анык сунуштар иштелип чыгылды. Агроөнөр жай комплексинин экономикалык натыйжалуулугун талдоо жана баалоо дараянында аларды пайдалануунун чектери жана мүмкүн болгон жолдору аныкталды.

9.Продукция өндүрүүнүн көлөмүнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн абалын жана өнүгүүсүн талдоонун жана өндүрүлгөн айыл чарба продукциясын керектөөчүлөр ортосунда жөнгө салуу жана бөлүштүрүүнүн учурдагы практикасынын негизинде автор тарабынан МКТнын жардамында продукцияны өндүрүүнүн көлөмүн оптималдаштыруу жана аларды керектөөчүлөр арасында бөлүштүрүүнүн оптималдуу усулу, ошондой эле айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жана жердин түшүмдүүлүгүн, малдын продуктуулугун жогорулатуунун концепциясы иштелип чыкты. Муну менен катар техникалык каражаттарды пайдалануунун натыйжалуулугун өнүктүрүүнүн жана өндүрүштү механизациялаштыруунун деңгээлин жогорулатуунун тутуму иштелип чыкты, бул эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууну жана өндүрүштүк чыгымдарды, өзгөчө эмгек күчүн сарптоону азайтууну камсыз кылууга жана акыр аягы Кыргызстандын агроөнөр жай комплексинин илимий-техникалык потенциалын өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

10.Диссертацияда маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын экономикасынын агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн көрсөткүчтөрүн, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жана мал чарбачылыгынын, ошондой эле агроөнөр жай комплексиндеги дыйкан чарбаларынын дүң продукциясынын деңгээлинин божомолдоо ыкмаларындагы айырмачылыктар аныкталды. Божомолдоого жана пландаштырууга болгон мамилелерди сын көз менен талдоонун негизинде пландаштыруу тутумун өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрүн аныктоо тутумдары түзүлдү. Ал теңдештирилген ресурстук базаны өз убагында камсыз кылууга жана экономиканы эффективдүү өнүктүрүүгө багытталган өсүмдүк өстүрүүдөгү экономикалык жараяндарды моделдөөгө, айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн өндүрүш түзүмүн оптималдаштырууга арналган.

11.Диссертацияда заманбап рыноктук мамилелерди моделдөөнүн негизинде экономикалык өсүштү андан ары өркүндөтүүнүн жана оптималдаштыруунун жана АӨК тү башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуунун келечектери жана экономикалык өсүүнү оптималдаштыруунун жана АӨКтү башкаруунун атаандаштыкка жөндөмдүү инновациялык тутумунун натыйжалуулугун жогорулатуунун негизги багыттары иштелип чыгылды.

12.Учурдагы шарттарда АӨКтү башкаруунун натыйжалуулугун андан ары өркүндөтүүнүн, оптималдаштыруунун жана жогорулатуунун негизги багыттары, ошондой эле азыркы рыноктук мамилелердин шарттарында экономикалык өсүштүн келечектүү сапаттык көрсөткүчтөрүн божомолдоону жана экономикалык жараяндарды моделдөөнү өнүктүрүүнүн багыттары аныкталды.

13.Агроөнөр жай комплексинин негизги көрсөткүчтөрүн божомолдоо үчүн иштелип чыгылган корреляциялык-регрессиялык моделди агрардык сектордо экономикалык өсүштүн трендик моделдерин жана бир факторлуу жана көп факторлуу моделдерин түзүү методологиясын пайдалануу менен экономикалык өнүгүүнү божомолдоодо пайдалануу сунуш кылынат. Диссертацияда белгиленгендей, ирилештирилген вариантта ар бир иштелип чыккан модель үч блоктук камтыйт: чечим кабыл алуу, өндүрүш, тышкы соода. Батыш менен Чыгыштын дээрлик бардык өнүккөн өлкөлөрүндө индикативдик пландоо кеңири колдонулат. Ал улуттук жана аймактык максаттардын калыптануусуна, мамлекеттик жана мамлекеттик эмес чарба жүргүзүүчү субъекттердин ресурстарын кабыл алынган мамлекеттик жана аймактык өнүктүрүү программаларын ишке ашырууга мобилизациялоого көмөктөшөт.

14.Агроөнөр жай комплексин башкаруу боюнча чет мамлекеттердин тажрыйбасына баа берүү менен, экономикалык жактан өнүккөн көптөгөн чет өлкөлөрдүн негизги потенциалы агроөнөр жай комплексиндеги ишканалардын санында, өндүрүлгөн айыл чарба продукциясынын көлөмүндө гана эмес, айыл чарбасында өндүрүш жараянын уюштуруунун илимий-техникалык деңгээлинде, башкаруу тутумунун натыйжалуулук деңгээлин жогорулатуунун эсебинен чектелген өндүрүш ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууда тураарын белгилей кетүү керек. Албетте, жогоруда айтылган факторлор чыгарылып жаткан айыл чарба продукциясынын сапатын жакшыртат жана дүйнөлүк рынокто мындай продукциянын жетишээрлик жогорку атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылат. Биздин өлкө, анын жаратылыштык-климаттык шарттарын жана географиялык абалын эске алуу менен айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун чет өлкөлүк үлгүсүн толук көчүрүп албашы керек. Кыргызстанга башкаруу тутумун өркүндөтүү жолу менен өзүнүн агроөнөр жай комплексинин натыйжалуулугун жогорулатуусу

үчүн Батышта жана Чыгышта ишке ашырылып жаткан бардык позитивдүү нерселерди кабыл алуу зарыл.

15. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде илимий-техникалык прогрессти божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү боюнча ишенимдүү маалымат илимий корутундулардын жана сунуштардын негизи болуп саналаарын көрсөттү. Дал мына ушул нерсе чечүүчү болбосо да олуттуу деңгээлде азыркы абалга жана келечектүү багытка баа берүүнүн сапатын жана тууралыгын аныктайт. Эгерде талдоо жана божомолдоо ишенимсиз же толук эмес маалыматтарга негизделсе, анда алар канчалык так жана кемчиликсиз болбосун, эч кандай ыкма, эч кандай экономикалык модель маселени чечүү үчүн туура жооп алууга жардам бере албайт. Ошондуктан мындай изилдөөлөрдү сапаттуу маалымат менен камсыз кылуу маселеси өтө курч турат. Тилекке каршы, талдоо жана божомолдоо үчүн колдонулуп жаткан учурдагы статистикалык маалыматтардын сапаты начар болуп жатат. Бул маалымат өзгөчө аймактык кесимде иштин чыныгы абалын, же калыптануу жана өнүгүү жараянын, АӨК продукциясына болгон суроо-талапты аныктоочу айрым факторлор жөнүндө толук жана так түшүнүк бере албайт. Ошондуктан өндүрүш жараяны, чарбалык жана башка амалдарды ишке ашыруу боюнча оперативдүү жана объективдүү маалыматты кайра карап чыгууну жана аймактык экономикалык-математикалык борборлорду түзүүнү сунуштайбыз.

Практикалык сунуштамалар:

1. Агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти натыйжалуу божомолдоону маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын негизинде өндүрүшкө киргизүү үчүн төмөнкүдөй ырааттуулукта издөө сунуш кылынат. Биринчи кезекте ар кайсы өлкөлөрдүн айыл чарбасынын өнүгүү динамикасын талдап, алдыңкыларын – лидерлерин аныктоо керек. Андан кийин бул лидерлер чыгарган продукциянын сапатын жана баасын салыштырып көрүү керек. Биздин Кыргызстандын рыногу үчүн сапаттын оң деңгээлине ээ болгон лидер-өлкөлөрдүн продукциясынын өздүк наркын жана рентабелдүүлүгүн аныктоо зарыл. Эгерде чет элдик өндүрүштүн наркы биздикинен төмөн болсо, анда биздин продукциянын өздүк наркын элементтер боюнча талдап чыгуу керек.

2. Өндүрүштүн жана сатуунун өзүнчө бөлүгүндө мүмкүн болгон жогорку натыйжалуулук ишканалардын ийгиликтүү өнүгүшүнүн негизги фактору болуп саналат. Эгерде чет өлкөлүк атаандаштардын пайдалары ата мекендик өндүрүүчүлөргө караганда жогору болсо, анда мамлекеттик колдоонун же кыйла жогору рыноктук баанын шартында гана бажы жана тарифтик, каржылык саясатта же рынокту башкаруу моделдеринде инновациялык негизде ишке ашырылышы мүмкүн болгон институционалдык өзгөртүүлөр талап кылынышы мүмкүн. Эгерде мамлекеттик колдоону кошпогондогу чет

өлкөлүк өндүрүүчүлөрдүн продукциясынын баасы төмөн болсо, анда ата мекендик өндүрүш кабылып жаткан тоскоолдуктардын бардыгын аныктоо жана аларды максималдуу артыкчылыктуу тартипте, анын ичинде инновациялар аркылуу жоюуга аракет кылуу зарыл.

3. Долбоор ишке ашырыла турган мезгилдин экономикасын моделдөөгө мүмкүндүк берүүчү факторлордун комплексин эске алуу менен ар бир конкреттүү долбоордо инновациялык түзүүчүнүн таасирин кылдат карап чыгуу зарыл. Заманбап ыкмалар жана математикалык колдоо көптөгөн факторлордун эске алынышын, эсептөөлөрдүн тактыгын жана ылдамдыгын – даярдалган долбоорлордун жогорку сапатын камсыз кыла алышат.

4. МКТнын негизинде агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти божомолдоо жараянында айыл чарба өсүмдүктөрүнүн өсүшүн божомолдоонун көп факторлуу регрессиялык моделдерин иштеп чыгуу жана өркүндөтүү зарыл. Атап айтканда, продукция үчүн ылайыкташтырылган моделдерди эсептөө жана жакшыртуу, бир долбоордун, кластердин жана стратегиянын алкагында моделдерди динамикалык оптималдаштыруу, ошондой эле матрицаларды колдонуу менен толук эмес убакыттык катарларды талдоо да колдонулушу керек. Агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти стратегиялык божомолдоо моделинин негизинде айыл чарба тутумунда жана айыл чарба уюмдарында маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде өсүмдүк өстүрүүнү жана мал чарбачылыгын өнүктүрүүнүн концепциясын иштеп чыгуу зарыл. Диссертацияда АӨКдө илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй концепциялары иштелип чыгылган:

- айыл чарба ишканалары үчүн илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоого өтүүнү тездетүү жолдору иштелип чыгылды;

- айыл чарба өсүмдүктөрүн кайра иштетүү жана алардын түшүмдүүлүгүн жогорулатуу жана мал чарба продукциясын даярдоо үчүн жогорку өндүрүмдүү жана жогорку натыйжалуу техниканын жаңы муунун түзүүнүн жолдору аныкталды жана сунушталды;

- МКТны жогорку натыйжалуу пайдалануу тутумун өздөштүрүүнүн негизги багыттары сунушталды жана иштелип чыгылды;

- илимпоздор кыртыштын асылдуулугунун деңгээлин, отоо чөптөрдүн басып кетүүсүн жана талаанын айрым участкарунун булганышын жетиштүү тактык менен аныктоого мүмкүндүк берүүчү уникалдуу технологияларды иштеп чыгуулары керек;

- республиканын аймактарында түзүлгөн жаңы типтеги окуу борборлорунун базасында айыл чарбасын модернизациялоо максатында тармактардын жетекчилеринин, адистеринин, жумушчуларынын

квалификациясын жогорулатуунун, маалыматтык камсыздоо боюнча адистерди даярдоонун жолдору иштелип чыгылып, сунушталды;

-маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен илимий-техникалык прогрессти божомолдоонун негизинде экономиканын агрардык секторунун өндүрүш түзүмүн оптималдаштыруунун усулу иштелип чыгылды;

-диссертацияда иштелип чыгылган инновациялык долбоорлорго болгон инвестицияларды баалоо усулун өлкөнүн экономикасын модернизациялоо үчүн айыл чарба адистерине сунуштоого болот;

-маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде инвестициялык механизмдин иштешин өркүндөтүү жана илимий-техникалык прогрессти божомолдоо боюнча практикалык сунуштарды айыл чарбасынын экономикалык өсүшүн жогорулатуу үчүн сунуштоого мүмкүн.

Отурумдун төрайымы: Изденүүчүгө суроолоруңуздарды бериңиздер:

Э.и.д., профессор А.М.Маткеримованын суроосу: Божомолдоо маселесин чечүүдө кандай жаңы нерселерди киргиздиңиз?

Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогресстин божомолдоочу моделдерин иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, ошондой эле айыл чарба өндүрүшүнүн табигый-климаттык потенциалын божомолдоо өзгөчө актуалдуу болуп саналат. Биз карап жаткан айыл чарбасындагы өндүрүштүк жана экономикалык процесстерди моделдөө, калыптанып калган табигый-климаттык шарттарга ылайыкталган, айыл чарба өндүрүүчүсүнө күтүлүп жаткан окуялардын жана чечимдердин таасири астында айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүнүн өзгөрүшүн кыска жана орто мөөнөттүү божомолдоонун ишенимдүүлүгүн жогорулатууга негизделген рыноктук стратегияны негиздөөгө мүмкүндүк берет.

Э.и.к., доцент Б.Ш.Жанузаковдун суроосу: Ишиңиздин илимий жаңылыгын ачып берсеңиз.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруу системасынын абалын жана өркүндөтүлүшүн теориялык-методикалык жана уюштуруу-методологиялык жактан изилдөөдө, экономиканын инновациялык системасын түзүү жана андан ары өнүктүрүү. Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин туруктуу өнүктүрүү шарттарында улуттук инновациялык системанын максаттарына жетишүүгө багытталган экономиканын инновациялык системасын түзүү жана андан ары өнүктүрүү маселелерин изилдөө, жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун негизинде агроөнөр жай комплексин мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Э.и.д., профессор Ж.К.Арынбаевдин суроосу: Жеке сиз алган эң маанилүү илимий натыйжалар кайсылар?

Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти башкаруу тутумун оптималдаштыруунун жана өркүндөтүүнүн концептуалдык негиздерин теориялык-методологиялык жана уюштуруучулук-усулдук негиздөөдө турат. Бул прогресс Кыргызстандын экономикасынын өнүгүүсүнө олуттуу салым кошо турган экономикалык мыйзам ченемдүүлүктөр түрүндө түзүлгөн мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштөөсүн камсыз кылат.

Э.и.д., профессор Ж.С.Садыралиевдин суроосу: Агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти өнүктүрүүдө информациялык-коммуникациялык технологиялар кандай роль ойнойт?

Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөөлөр көрсөткөндөй, өнөр жай ишканаларын башкаруунун маалыматтык-коммуникациялык технологиялары – методдордун, өндүрүш процесстеринин жана программалык-аппараттык каражаттардын жыйындысын билдирет, өнөр жай ишканасын башкарууну уюштуруу үчүн зарыл болгон маалыматтарды чогултуу, иштетүү, сактоо, жайылтуу, көрсөтүү жана пайдалануу максатында интеграцияланган. Уюм менен анын маалымат-коммуникациялык технологияларынын ортосунда өз ара таасири бар. Уюмдук башкаруу МКТ долбоорлору боюнча чечимдерди кабыл алат, ошондой эле МКТнын касиеттеринде өзүн көрсөтө турган касиеттерге ээ. Өз кезегинде, уюмдун МКТ, ага социалдык-экономикалык эффекттерде көрүнгөн трансформациялык таасирин тийгизет. Диссертацияда бизнеске МКТны киргизүүдөн алынган ички социалдык-экономикалык эффекттерге баа берүүнүн ар кандай ыкмаларын сунуштайбыз.

Э.и.к., доцент А.Х.Хамрабаевдин суроосу: Өлкөбүздүн айыл чарбасынын азыркы абалына кандай баа берет элечиз?

Кыргызстанда айыл чарбасы экономикалык иштин түрү гана эмес, ошондой эле калктын олуттуу бөлүгүнүн жашоо образы, өлкөнүн калкынын дээрлик үчтөн бир бөлүгү жашаган айыл аймактарынын өнүгүү мүнөзүн аныктоочу социалдык фактор болуп саналат. Бирок бул тармак акыркы он жылдыкта элет жерин экономикалык жактан өнүктүрүүнүн олуттуу фактору жана айыл тургундарынын турмуш деңгээлин жана сапатын жогорулатуунун шарты боло электигин белгилей кетүү маанилүү. Кыргыз Республикасындагы агрардык реформалар жана кайра куруулар жер ресурстарын пайдаланууга жана айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга, кыртыштын асылдуулугуна инвестиция салууга, айыл чарбасын техникалык жабдуулар менен камсыздоого жана технологиялык модернизациялоого эффективдүү таасирин тийгизген жок. Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын айыл

чарбасын өнүктүрүү өндүрүштүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жана өлкөнүн азык-түлүк коопсуздугун камсыз кыла ала турган сапаттык кайра курууларды талап кылат.

Э.и.к., доцент Т.Т.Мамытовдун суроосу: Өндүрүш өнөр жайын өнүктүрүүнүн ролу кандай жана кандай перспективаларды көрөсүз?

Кыргыз Республикасынын кайра иштетүү өнөр жайын өнүктүрүүнүн келечеги тармактардын деңгээлинде да, баштапкы чарба жүргүзүүчү субъекттердин деңгээлинде да түзүмдүк жана тармактык кайра куруунун жана ушул базада ийкемдүү, рынокко жооп берген чөйрөгө жетишүүнүн, өнөр жай секторун туруктуу өнүктүрүүнүн негизинде республиканын экономикалык жана азык-түлүк көз каранды эместигинин деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет. Бул табигый түрдө жаңы билимди көп талап кылган жана инновациялык технологияларды колдонуу менен жаңы ишканаларды түзүүнү, иштеп жаткандарын модернизациялоону жана техникалык жактан кайра жабдууну ишке ашыруу. Ошондой эле, ички финансылык ресурстарды күчөтүү үчүн ата мекендик жана тышкы инвестицияларды тартууну, ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү, финансылык, кредиттик, салыктык, бажылык, инновациялык жана инвестициялык саясатты өркүндөтүү зарылдыгы турат. Ал эми өнөр жай тармактарын андан ары өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү башка шарттарды да түзүү зарыл.

Отурумдун төрайымы: Эгерде суроолор жок болсо, анда талкууга өтөбүз. Рецензенттер диссертациялык иштин сунушталган варианты менен таанышты:

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.05), профессор Карбекова А.Б.;

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.05), профессор Арынбаев Ж.К.;

-экономика илимдеринин доктору, (08.00.10; 08.00.05), профессор Кантороева А.К.

Рецензенттерге сөз берилет:

Рецензент, э.и.д., профессор Карбекова А.Б.: Урматтуу талкуунун катышуучулары! Кыргыз Республикасында эгемендүүлүк мезгилинен бери жүргүзүлгөн экономикалык реформалар социалдык багытта болгон эмес. Мындай шарттарда Кыргызстандын экономикасынын агрардык секторунда маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти божомолдоо системасын өнүктүрүүнүн жогорку сапаты жөнүндө айтпай коюуга болбойт. Бирок бул тема боюнча изилдөө жүргүзгөн изденүүчү Т.Т.Омошевге терең ыраазычылык билдирсек болот, себеби изилдөөдөн бул тармакты өнүктүрүүнүн жолдорун көрүп жатабыз.

Ишке жалпысынан баа берип, ал заманбап илимий каражаттардын жардамы менен маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти божомолдоо проблемалары талдоого алынган терең изилдөөнү билдирет деп айта алам. Ошондой эле айтылган (жана ишке ашырылган) милдеттердин логикалык ырааттуулугун белгилебей коюу мүмкүн эмес, алардын ар бири боюнча илимий жаңылыкты камтыган белгилүү бир натыйжаны алууга жетишкен.

Эмгекте камтылган теориялык жана практикалык жоболордун ишенимдүүлүгү чет өлкөлүк жана ата мекендик окумуштуулардын эмгектерин деталдуу талдап чыгууга, илимий изилдөөнүн ар кандай атайын ыкмаларын колдонууга, рекомендацияларды практикада жана автордун басылмаларында практикалык текшерүүгө негизделген. Диссертациялык иш изденүүчү тарабынан олуттуу илимий иштерди бүтүргөндүгүн көрсөтүп турат.

Сунушталган иш актуалдуулугу, жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына толугу менен жооп берет. Ал эми Омошев Төлөгөн Теңирович 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алууга татыктуу деп эсептейм.

Рецензент, э.и.д., профессор Ж.К.Арынбаев: Саламатсыздарбы урматтуу бүгүнкү талкуунун катышуучулары. Бул изилдөөнүн жыйынтыгына таянып, Т.Т.Омошев ата мекендик илимдин өнүгүшүнө чоң салым кошкон деп айтууга болот. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексинде илимий-техникалык прогрессти башкаруу системасын оптималдаштыруунун жана өркүндөтүүнүн концептуалдык негиздерин теориялык-методологиялык жана уюштуруу-методологиялык жактан негиздөөдөн турат, экономикалык мыйзам түрүндө түзүлгөн мамлекеттик саясаттын натыйжалуу иштешин камсыз кылат.

Изилдөөнүн илимий жана практикалык мааниси диссертант тарабынан изилдөөнүн башында коюлган максаттарга жана милдеттерге жетишүүдө, ошондой эле изилдөөнүн натыйжаларын ар кандай документтерде, материалдарда жана иштеп чыгууларда сыноодон өткөрүүдө тастыкталган.

Негизги илимий жоболор, корутундулар, сунуштар жана рекомендациялар абдан логикалуу жана жүйөлүү. Аларды Кыргызстандын эл чарбасы үчүн олуттуу деп эсептөөгө болот жана илимий жаңылыктары бар. Диссертациялык иш өз алдынча жана толук илимий изилдөө болуп саналат, илимий жаңылыктын элементтерин камтыйт жана практикалык мааниге ээ.

Изденүүчү илимий изилдөө темасы боюнча экономикалык адабияттарды изилдөөдө олуттуу иштерди жасаган. Изилдөөнүн стили жана

тили доктордук диссертацияларга коюлган талаптарга жооп берет. Материал сабаттуу жана жеткиликтүү берилген.

Доктордук диссертация Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына толугу менен жооп берет. Ошондуктан Омошев Төлөгөн Тецирович 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алууга татыктуу деп эсептөө менен кийинки этаптарга сунуштайм.

Рецензент, э.и.д., профессор Кантороева А.К.: Урматтуу талкуунун катышуучулары, диссертациялык иш менен таанышып чыгып, төмөндөгүлөрдү айткым келет. Изденүүчү илимий изилдөө темасы боюнча олуттуу иштерди жасаган. Архивдик, статистикалык жана илимий материалдарды терең түшүнүүнүн негизинде көйгөйлөргө өзүнүн көз карашын билдире алган. Ошондой эле ынандыралык жана ой жүгүртүү менен кандайдыр бир кызыгууну туудурган теориялык жана практикалык корутундуларды жасаган.

Диссертация жана автореферат Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына ылайык жазылган жана логикалык ырааттуулугу жана системалуу мамилеси менен айырмаланат. Иштин бүтүндүгү жана толуктугу изилдөө темасынын олуттуу иштелип чыккандыгын айтууга мүмкүндүк берет. Диссертациянын аталышы анын максатын, милдеттерин жана мазмунун чагылдырат. Жалпы структура логикалык жана коюлган милдеттерге дал келет, материал себеп-натыйжа байланыштарын жана өндүрүштүк комплекстердин атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн баалоо жана болжолдоо маселесин изилдөөнүн логикасын эске алуу менен берилген, ар бир главанын аягында формулировкаланган корутундулар жетишерлик негизде негизделген.

Сунушталып жаткан диссертациялык иш актуалдуулугу, жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына толугу менен жооп берет. Омошев Төлөгөн Тецирович 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алууга татыктуу деп эсептейм, ошондой эле кийинки этапка сунуштооңуздарды суранып кетем.

Отурумдун төрайымы: Кезектеги сөз изденүүчүнүн илимий кеңешчиси, э.и.д., профессор С.А.Омурзаков берилет.

2013-жылы диссертациялык ишинин темасы бекитилип баштагандан бери Омошев Төлөгөн Тецирович илимий ишмердүүлүккө активдүү катышып, ата мекендик жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда доклад жасаган. Чоң көлөмдөгү маалыматты иштеп чыгууда, структуралаштырууда

жана талдоо жүргүзүүдө, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин аныктоодо, олуттуу илимий маселелерди коюуда жана чечүүдө жөндөмдүү, демилгелүү, аракетчил, жоопкерчиликтүү изилдөөчү катары өзүн көрсөттү.

Диссертацияда талкууланган көйгөйлөрдү чечүүдө сунушталган ыкмалар оригиналдуу жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жетишкендиктерин колдонуу менен агроөнөр жай комплексине илимий-техникалык прогрессти киргизүүнүн толук кандуу инновациялык концепциясын иштеп чыгуу үчүн чоң өбөлгө түзөт.

Кыргыз Республикасынын агроөнөр жай комплексин стабилдүү өнүктүрүү шарттарында улуттук инновациялык системанын максаттарына жетишүүгө жана жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун негизинде агроөнөр жай комплексин мамлекеттик жөнгө салууну жакшыртууга багытталган экономиканын инновациялык системасын андан ары өнүктүрүү боюнча иштелип чыккан сунуштары жактырууга татыктуу.

Ата мекендик экономиканын инновациялык өнүгүү темпин тездете ала турган жыйынтыктардын, сунуштардын пайдалуулугун белгилебей коюуга болбойт. Окутуунун кээ бир теориялык жана практикалык иштеп чыгуулары үчүн керектүү маалымат болуу менен бирге, жогорку окуу жайларында экономика багытында окуган студенттердин дисциплиналарында да окутууга болот.

Доктордук диссертация заманбап жогорку маалыматтык изилдөө ыкмаларын колдонуу менен жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн натыйжалары маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде айыл чарбасында илимий-техникалык прогресс тармагында заманбап экономикалык илимдин өнүгүшүнө олуттуу салым кошот деп ишенем, иш терең социалдык-экономикалык жана практикалык мааниге ээ. Сунушталган иш актуалдуулугу, жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына толугу менен жооп берет. Ал эми Омошев Төлөгөн Теңирович 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алууга татыктуу деп эсептейм жана колдоп берүүнүздөрдү суранам.

Отурумдун төрайымы: жыйынтыктоочу сөз, инденүүчү Т.Т.Омошев берилет.

Урматтуу кесиптештер! Мүмкүнчүлүк таап, менин диссертациялык ишимди талкуулоого активдүү катышканыңыздар үчүн чоң ыракмат. Берген кеңешиңиздер жана колдооңуздар үчүн баарыңыздарга терең ыраазычылыгымды билдирем. Баарыңыздарга чыгармачылык ийгиликтерди жана чың ден соолук каалайм! Ыракмат!

Отурумдун төрайымы: Урматтуу кесиптештер, жалпысынан диссертациялык изилдөө актуалдуу темада жазылган жана айтылган сын-пикирлерди жана сунуштарды эске алуу менен коргоого мындан аркы этаптарга өтүү үчүн жетишээрлик негизделген жоболорду камтыйт деп эсептейм. Анда добуш берүүгө өтөбүз. Сураныч, добуш бериңиздер.

-Ким, Омошев Төлөгөн Теңировичтин 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү”** – деген темадагы доктордук диссертациясын коргоого үчүн кийинки этапка сунуш кылууга “Макул” -деп добуш берет?

-“Макул” деп бир добуштан добуш беришти.

-Ким “Каршы”? – Жок.

-“Калыс” болгондор барбы? – Жок.

Отурумдун төрайымы: Урматтуу коноктор жана кафедранын кеңейтилген отурумунун катышуучулары! Добуш берүүнүн жыйынтыгы менен диссертациялык иш боюнча корутундусун кабыл алышыбыз керек.

Кафедранын кеңейтилген отурумунун токтому:

1.Омошев Төлөгөн Теңировичтин 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү”** – деген темадагы доктордук диссертациясы Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына, эрежелерине жооп берген, аяктаган, өз алдынча изилдөө катары кароого жана коомдук коргоого сунуштайт.

2.Омошев Төлөгөн Теңировичтин 08.00.06 - улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган **“Агроөнөржай комплексиндеги илимий-техникалык прогрессти маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизинде божомолдоонун аймактык көйгөйлөрү”** – деген темадагы доктордук диссертациясын кароого кабыл алууну диссертациялык кеңештен суранат.

Отурумдун төрайымы:

э.и.к., доцент Токтомаматова Н.К.

Отурумдун катчысы:

э.и.к., доцент Сулайманова Д.К.

ЗАВЕРЯЮ		
Подпись <i>Токтомаматова Н.К., Сулайманова Д.К.</i>		
25.	12	2024.
и.к. <i>Сулайманова Д.К.</i>		